

OD PARADOKSALNE MODERNIZACIJE DO SAMOUPRAVNE POSTMODERNIZACIJE

Rasprava o suvremenom razvoju hrvatskog društva

Saša POLJANEC-BORIĆ
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb

UDK: 316.422(497.5)
Prethodno priopćenje

Primljeno: 18. 12. 2006.

Rad tumači karakteristike suvremenoga hrvatskog društva u razvojnoj perspektivi. Zbog toga rad razlikuje pojam "društvenog razvoja" od pojma "društvenih promjena", pri čemu se "društvene promjene" u Hrvatskoj od 1990. godine do danas sociološki određuju kao "samoupravna postmodernizacija". Dijakronijski promatrano, samoupravna je postmodernizacija nastavak procesa paradoksalne modernizacije (Rogić, 2000.), koja je, utemeljena na totalitarnom vrijednosnom sklopu, obilježila stvaranje nove društvene realnosti u hrvatskom društvu od 1945. do 1990. Istodobno je samoupravna postmodernizacija osnažena stvarnošću "odgođene" integracije. U radu se tvrdi da je proces samoupravne postmodernizacije razvojno suboptimalan, jer se temelji na afirmaciji prevladanih subjektivnih vrijednosti i deficitarnom institucionalnom kapacitetu, što uzrokuje velike transakcijske troškove u hrvatskom društvu. Time se negativno utječe na razvoj nacionalnoga sociokulturnog kapitala, što uzrokuje smanjenu sposobnost pojedinca da djeluje slobodno.

Ključne riječi: promjena, razvoj, sociokulturni kapital, modernizacija, paradoks, samoupravljanje, postmodernizacija

✉ Saša Poljanec-Borić, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Marulićev trg 19/1, p. p. 277, 10 001 Zagreb.
E-mail: Sasa.Boric@pilar.hr

UVOD

Ovaj tekst je pokušaj da se, na temelju socioloških spoznaja o biti i karakteru procesa modernizacije koji se od 1945. do 1990. zbivao u hrvatskom društvu, rasprava o razvoju proširi promišljanjem promjena koje obilježavaju posljednje desetljeće i pol, točnije – razdoblje od 1990. godine do danas. Zbog toga je nužno, uz sociološke pojmove *paradoksalne modernizacije*¹ (Rogić, 2000.), *polumodernoga društva* i *tranzicijske dezindustrializacije* (Županov, 2001.), u raspravu uvesti i pojmove *bogata društva* (Galbraith, 1984.) i *postmodernizacije* (Inglehart, 1997.). Ovo je važno zato da bi se promjene koje se sada događaju u hrvatskom društvu, a vjerojatno i drugdje na europskom Istoku, mogle dovesti u vezu s promjenama koje zahvaćaju današnja "bogata društva", kako ih je još 1958. godine opisao John Kenneth Galbraith,² a koja karakterizira: dovršen proces industrijalizacije, visok stupanj urbanizacije te visok nacionalni i bruto društveni proizvod po glavi stanovnika.

U tom je smislu cilj ovog rada pokazati da je u hrvatskom društvu nakon 1990. godine proces paradoksalne modernizacije preuređen u proces samoupravne postmodernizacije. Pritom se tvrdi da takva promjena, sama po sebi, ne implicira organski društveni razvoj, pa se ovaj proces smatra društvenom promjenom koja nema cjelovit nacionalni razvojni značaj. Ono, pak, na što ovaj tekst pokušava posebno upozoriti jest spoznaja da će samoupravna postmodernizacija stvoriti nove sociokulturne deficite, osobito stoga što u Hrvatskoj razvoj institucionalnoga kapaciteta kasni u odnosu na zemlje koje se tradicionalno nazivaju Srednjom Europom (Kundera, 1985.). Zbog toga se ovaj tekst može smatrati pokušajem da se problem institucionalnog razvoja kritički dotakne iz sociološke i iz geopolitičke perspektive.

TRANZICIJSKA DEZINDUSTRIJALIZACIJA U HRVATSKOJ KAO SAMOUPRAVNA POSTMODERNIZACIJA

Ima li se na umu činjenica da je, u društvenoj teoriji, "post-moderno" između ostalog određeno kao ono što slijedi nakon "poraza modernog projekta koji je ... bio valjan za čovječanstvo u cjelini" (Lyotard, 1990.), razložno je zaključiti da moderno prethodi postmodernom, pa je, na tom tragu, opravdano pretpostaviti da će slom paradoksalne modernizacije imati i svoj autentični deficitarni postmoderni nastavak. Teorijski je paradoks procesa modernizacije na istoku Europe objašnjen time da totalitarna politička elita upravlja razvojem tako da se tri karakteristična društvena obilježja modernizacije povijesno prepoznaju kao: a) industrijalizacija "unazad", b) kaotična urbanizacija i c) katatonična birokratizacija (Rogić, 2000.).

Slijedom toga slom paradoksalne modernizacije ostavlja društvo/a u kojem je proveden u polumodernom stanju (Županov, 2001.) s institucionalnom i duhovnom baštinom koja se razlikuje od one u autentičnim modernim društvima (Schoepflin, 1993.). Zbog toga je razumljivo da, na istoku Europe, procesi promjene dobivaju, ponovo, drugačiji oblik nego na zapadu kontinenta, jer naslijeđene društvene elite (strukture) interveniraju u proces vrijednosnim sklopovima različitim od onih koje su interiorizirale elite na Zapadu. Ovakva je intervencija osobito vidljiva u "izostavljenom" srednjoeuropskom društvu kao što je Hrvatska. Evo o čemu se radi.

Sigurno je, naime, da je proces modernizacije i na zapadu i na istoku sjeverne hemisfere bio čvrsto povezan s procesom industrijalizacije (Gellner, 1983.), iako se na istoku zbivao sa znatnim zakašnjenjem i uz pomoć totalitarno orijentiranih strategijskih elita (Rogić, 2000.; Županov, 2001.).

Imajući na umu Inglehartov uvid iz 1997. godine, racionalno je prihvatiti tezu da je proces postmodernizacije ključno povezan sa smanjenjem uloge "ekonomskoga determinizma" u društvu i "odmakom od strategija preživljavanja" (Inglehart, 1997.). Teoretičari se uglavnom slažu da je pomak moguć zato što je industrijalizacija *per se* riješila problem nedostatka dobara, prekinuvši tradiciju ekonomskog "očaja" (Galbraith, 1984., 18-29).³ Industrijalizacija je omogućila i to da se uspostavi novi algoritam "potražnja – potrošač" za legitimiranje rasta proizvodnje, u uvjetima u kojima je statistička većina u bogatim društvima riješila problem – egzistencije. Zbog toga je dovršena industrijalizacija temeljna arhitektura na kojoj nastaje postmoderna mijena.

Jedna od novina koju je u razumijevanje društvenih promjena u "bogatim društvima" unio Inglehart jest spoznaja da proces vrijednosnog odmaka od "ekonomskoga determinizma" otpočinje u situaciji kad društvo počinje ostvarivati približno 6000 američkih dolara BDP-a *per capita* (Inglehart, 1997., 65). Ovaj podatak, pak, u perspektivi ekonomske povijesti, upućuje na zaključak da je postmodernizacija kao glavni tok društvenih promjena u bogatim (zapadnim) društvima bila na djelu već više od tridesetak godina, u vrijeme kad se "učinak prelijevanja"⁴ počinje, u obliku političkih promjena, zamjećivati i na istoku Europe, 1990. godine. Iz Inglehartovih se istraživanja može zaključiti i to da se zapadna društva postmoderniziraju i dezindustrijaliziraju usporedno, jer se pomak prema sve većem značenju subjektivne vrijednosti kvalitete života odvija paralelno s premještanjem proizvodnje u zemlje s jeftinom radnom snagom i zamjenom industrijske proizvodnje visokom tehnologijom. Zbog toga je sigurno da je postmodernizacija (u zemljama jezgre) povezana s dezindustrijalizacijom na isti način na koji je, nekoć, modernizacija bila

povezana s industrijalizacijom. Razlika je samo u tome što se postmodernizacija odvija na mnogo višoj razini ekonomske ravnoteže, pa se može reći da je ona izvorno društveni i kulturni fenomen bogatih građanskih zapadnih društava, koji istodobno djeluje i u javnoj i u privatnoj sferi. Riječ je, dakle, o javno-privatnom partnerstvu u upravljanju društvenim promjenama.

Ali od 1990. godine snažna se dezindustrijalizacija ne odvija samo u postmodernim zemljama jezgre, u Sjevernoj Americi ili Zapadnoj Europi, nego i na istoku Europe i u Euroaziji. Propadanje zastarjelih industrijskih kompleksa koje više država ne "uzdržava", u okviru centralno planirane ekonomije, tajkunska privatizacija poduzeća koja završavaju kao "prazne ljuštore" iz kojih je "isisana supstancija" (Županov, 2001.) i na kojima se razvija parazitsko rentijerstvo – samo je vulgaran oblik istoga povijesnog fenomena – oslobađanja od baštine ekonomskoga determinizma. Pritom je važno naglasiti da se atribut "vulgarni" ovdje ne rabi slučajno! On je ovdje zato da se "stilski" odredi kvaliteta procesa koji nastaje kad se postmoderno društveno stanje sa zapada kontinenta prenosi u polumodernu društvenu stvarnost (Županov, 2001.) na istoku kontinenta.

Pretpostavka je, naime, ovog rada da je širenje postmodernih procesa na istok europskoga kontinenta, *de facto*, "učinak prelijevanja" akumuliranih čimbenika na druga (bliska) društva. Ova pretpostavka podrazumijeva spoznaju da do "učinka prelijevanja" dolazi zbog velikoga rasta pozitivnih eksternalija proizvodnje i potrošnje (Stiglitz, 2000.; Bannock, Baxter, Davis, 1998.), što ga je donijela industrijalizacija u zemljama integracijske jezgre. Ovakav je, pak, rast blagostanja na zapadu kontinenta istodobno proizveo i jak institucionalni kapacitet države da se ponaša kao razvojni partner tercijarnim i kvartarnim sektorima ekonomije. Zbog toga je "država", u zemljama integracijske jezgre, ključni agent dezindustrijalizacije.⁵ Naime, zapadnoeuropskim državama koje imaju BDP između 25 i 35 tisuća dolara *per capita*, višak pozitivnih eksternalija proizvodnje i potrošnje koje proizlaze iz tzv. mješovite ekonomije⁶ (Samuelson, Nordhaus, 2001.; Stiglitz, 2000.) omogućuje stvaranje konkurentskih prednosti na temelju visoko razvijenih nacionalnih infrastruktura: cesta, željeznica, telekomunikacija, a ne samo industrija. Stoga, na Zapadu, tradicionalne (teške) industrije postaju nepotrebne, pa se dezindustrijalizacija politički legitimira kroz pojačanu tercijarizaciju i informatizaciju koja za sobom neminovno povlači razvoj sociokulturnoga kapitala,⁷ a njegov je ključni kvalitativni zahtjev ekološka održivost. Taj je proces strukturno vrlo složen, evolutivan i institucionaliziran jer ga provode političke elite koje su ga, prethodno, morale demokratski le-

gitimirati na izborima. Ukratko, proces je trebalo proživjeti, da bi se novi (postmoderni) poredak ustalio.

Stoga ova autohtona dezindustrializacija usporedno subjektivizira, tehnologizira i ekologizira društva u kojima se odvija. Nasuprot tomu, druga, "vulgarna", dezindustrializacija oslobađa industrije – bez subjektivnog i objektivnog viška dodane vrijednosti. Problem je, naime, u činjenici da na zgařištu istočnoga modernog paradoksa viška jednostavno nema, jer nije bilo pozitivnih eksternalija produkcije i potrošnje. Naprotiv, ono čega je, u velikoj mjeri, bilo jest akumuliranje negativnih eksternalija "industrializacije unazad" (Rogić, 2000.), koje je institucionalno omogućavalo – centralno planiranje. Centralno je, pak, planiranje bitno odražavalo potrebu totalitarnih elita s istoka kontinenta da izgrade institucionalni poredak koji će njihov ideološki projekt betonizirati u politički sustav.

U toj je društvenoj stvarnosti ulogu javnog sektora imao "komitet", koji se organizirao na relaciji "centralno – općinsko", pa je javno planiranje bilo institucionalno "točkasto", tj. diskontinuirano.⁸ Takav je razvoj bio nužno izvan obzora javnog, a onda i nacionalnog,⁹ a u dometu točkasto organiziranih struktura (ćelija). Ovaj izostanak javnosti/nacije u procesu posredovanja "centralnoga plana" u općinski razvojni postupak onemogućavao je svakom takvom planu da bude građanski¹⁰ i demokratičan, pa je on nužno bio katatoničan i polumoderan.

Njegova je katatoničnost i polumodernost proizlazila iz činjenice da on nikad, iz ideoloških razloga, nije računao s interesima privatnoga sektora i iz činjenice da njegov točkasti obuhvat nije mogao planirati učinak ekonomija razmjera u nacionalnim koordinatama. A ekonomija razmjera je ključ na kojem nastaje troškovna prednost poslovnih subjekata unutar nacionalnih industrija, poznatija kao "konkurentnost" (Porter, 1998.). Stoga centralni plan nikako nije mogao biti konkurentan – manjkala mu je privatna perspektiva, ali ni institucionalno logičan, jer nije bio poticajan za lokalnu zajednicu, nego za "točkastu organizacionu jedinicu", centralnu ili općinsku, koja je imala tek ideološku legitimaciju, a ne demokratsku afirmaciju. Zbog toga je centralno planiranoj industriji uvijek nešto nedostajalo. Ili je bila zamišljena preusko (provincijalno) ili megalomanski (internacionalno), no ni u kojem slučaju konkurentski i nacionalno. Tako je postmoderna mijena sa Zapada, u trenutku pada Berlinskog zida, "uplovila" ne samo u proizvodnu realnost masovno nekonkurentne industrije nego i u institucionalni kaos točkastih struktura.

S druge strane, akumulacija blagostanja na zapadu kontinenta i demokratski društveni poredak učinile su "učinak prelijevanja" specifičnim nenasilnim procesom¹¹ povećanja

prostora demokratskoga poretka na kontinentu.¹² Ovaj proces, koji je danas poznat kao europske integracije, proizveo je, pod utjecajem nenasilnoga postmodernog algoritma na istoku kontinenta, relegitimiranje naslijeđenih institucionalnih elita, koje nisu bile nužno totalitarne (to su u doba pada Berlinskog zida ipak već bila ekskluzivna obilježja uske političke vrhuške i tajnih službi), ali su bile duboko obilježene socijalističkom "katatonijom" (Rogić, 2000.).

Te i takve katatonične institucionalne strukture, koje su od 1945. do 1990. godine industrijalizirale po centralnim vizijama komiteta i stavovima općinskih ćelija, morale su, zbog postmodernoga karaktera epohe, od 1990. godine privatizirati po privatizacijskim algoritmima dezindustrijalizirajućeg integracijskog pritiska. Kako je, u tom procesu, istočnim "regulatorima" nedostajalo poznavanje algoritama ekonomije javnoga sektora, koja je institucionalni *specificum* nacionalnih država s demokratskim poretkom, postmodernizacija se, zbog manjka znanja i deficita institucionalnoga kapaciteta, na istoku kontinenta pojednostavnjuje, dakle vulgarizira.¹³ Proces vulgarizacije proizlazi iz same činjenice da postmodernom mijenom upravlja točkasto izgrađen (fragmentiran) institucionalni sustav, čiji je centralno planski ali i nazadni industrijski "duh"¹⁴ nestao s povijesne scene.

Ipak, važno je na ovom mjestu naznačiti da se u zemljama obuhvaćenima planom povećanja Europske unije deficit "jednostavne" dezindustrijalizacije kompenzira alokacijama iz integracijskih fondova. Zato se može reći da manjak postmodernih performansi tranzicijskoga institucionalnog aparata djelomično nadoknađuje politički plan proširenja Europske unije.

Nasuprot tome, vulgarnu dezindustrijalizaciju u Hrvatskoj ne kompenzira nikakav integracijski plan. Naprotiv, spomenuti se proces odvija usporedno s povijesnim projektom nacionalnog osamostaljenja. Tako se, na razini politike javnoga sektora, odvija radikalno potvrđivanje modernih vrijednosti, pa u javnom diskursu i institucionalnoj regulaciji prevladavaju imperativi maksimiranja ekonomskog rasta i potvrđivanja motivacije postignuća, sve redom vrijednosna načela – modernoga (industrijskog) poduzetničkog mentaliteta, dok istodobno pola zemlje *de facto* živi u uvjetima ratne ekonomije.

U isti mah politička mobilizacija vezana za projekt nacionalne emancipacije traži žrtve. Usporednost procesa političke mobilizacije vezane za obrambeni rat i dezideologizacije vezane za propast centralno planske ekonomije i socijalističkoga društvenog poretka uvjetuje nesklad u institucionaliziranju demokratskoga pravnog poretka u svim dijelovima zemlje i fragmentira sposobnost ekonomije da se prilagođuje

novim uvjetima istim tempom na cijelom teritoriju države. Zbog toga tranzicijska mijena izgleda krajnje traumatično, često na granici političke izdržljivosti. Ovakvo je društveno stanje vrijednosno toliko neprihvatljivo da ga javnost doživljava kao besprimjernu krađu, zagrebački ga nadbiskup i hrvatski kardinal u jeku tranzicije određuje kao "grijeha struktura", dok ga akademski krugovi klasificiraju kao "divlji kapitalizam" (Županov, 2002.).

I dok se tumačenje s lajtmotivom "krađe" može ponajprije svrstati u kategoriju "narodne priče", dezignacija "grijeha" sugerira da je riječ o ključnom nedostatku kršćanske etike, deficitu podjednako tipičnom za političku kulturu sekulariziranoga Zapada kao i ateističkog Istoka, problemu više civilizacijskoga nego socioekonomskoga karaktera. Posljednje, pak, određenje ekonomski je i politički posve jasno, jer upućuje na zaključak da se u Hrvatskoj zapravo primjenjuje "uvezena" društvena forma koja je "već viđena" i zapravo povijesno repetitivna. Zbog toga se stječe dojam da se radi o jednostranoj "kapitalističkoj" intervenciji u razvojni proces koju tranzicijska društva pasivno prihvaćaju i interioriziraju jer – nema druge.

Kao da nakon pada socijalističkoga poretka "na terenu" nije ostala djelovati katatonična struktura?! Iako se ova struktura, iz racionalnih razloga, ne može nazvati sociokulturnim kapitalom, ona svejedno predstavlja "akumulaciju društvenih čimbenika" koji još uvijek normiraju hrvatsku stvarnost. Činjenica, pak, da ova "akumulacija društvenih čimbenika" nema akademsko sociološko ime ne znači da ona ne postoji u društvenoj stvarnosti kao intervenirajuća varijabla, bez obzira na to što su prestale postojati političke prilike u kojima je ova društvena struktura nastala.

Kako je karakter povijesnih prilika u kojem je taj normativni sklop nastao posve drukčiji nego što je bio onaj koji je Max Weber opisao u svom klasičnom djelu "Protestantska etika i duh kapitalizma" te kako je taj sklop paradoksalnoga podrijetla i hibridnoga kapaciteta (Rogić, 2000.; Županov, 2001.), čini se da ga, zasad, ponajbolje određuje jezični sklop samoupravni sindrom. Etička jezgra ovoga sindroma jest komitet, njegov je regulativni obzor općinski, njegova je mjera socijalne kohezije zemljak, a njegova je vrijednosna orijentacija oportunistička.¹⁵ To je, naime, onaj duh "točkastog" (totalitarnog/istočnog) institucionalnog poretka koji je specifično u Hrvatskoj ostao "na terenu" nakon što je jugoslavenski centar izgubio utjecaj, nacionalni se iscrpio u procesu stjecanja nezavisnosti, a briselski, zbog odgođene integracije, još nije počeo intervenirati.

Stoga, iako nema sumnje da je učinak prelijevanja ključnih obilježja "bogatog društva" na europski Istok, pogodno-

vao pobjedi "kapitalizma" na istoku Europe, pa tako i u Hrvatskoj, te da je stoga intervenirajuća varijabla "Zapada" u proces veoma jaka, ipak valja imati na umu da je ovaj proces, posebno u Hrvatskoj kao zemlji bez srednjoeuropskog integracijskog rasporeda, bitno određen naslijeđenim paradoksalnim društvenim vrijednostima i hibridnim institucionalnim kapacitetom. Naime, izostanak integracijskih reformi produžio je u Hrvatskoj legitimitet samoupravnog sindroma da diskontinuirano (općinski) regulira poduzetnički *credo* na kraju povijesnoga procesa industrijalizacije (Pine, Gilmore, 1999.), iako je sasvim jasno da je njegov regulativni kapacitet iscrpljen.

Zbog toga ne treba biti čudno što produljena legitimacija nesposobnom institucionalnom aparatu proizvodi "vulgarizaciju" autentičnoga postmodernog politekonomskog algoritma, i to tako da "dezindustrijalizaciju" pojednostavnjuje u rentijerstvo – tajkunizaciju. Time samoupravni duh svjesno akomodira kompleksni povijesni preokret od centralnoga komiteta, industrijalizacije i samoupravnoga sporazuma prema Saboru, dezindustrijalizaciji i konkurentnosti u administrativni postupak, ostavljajući pritom tercijarizaciju i/ili informatizaciju dereguliranom naletu globalnoga panekonomizma (strancima), a ekologizaciju i izgradnju pravne države lokalnim aktivistima i njihovim globalnim uzorima. Ovo je, naravno, moguće nakon što je stvaranje "države" kao ključnog izvorišta administrativne moći samoupravni duh prepustio nacionalistima.

Zbog toga je društvena realnost u Hrvatskoj istodobno spoj pobjede kapitalizma, ali i opstanka samoupravne institucionalne kulture, pa je ona prije diskontinuirani nego divlji kapitalizam. Jer, u divljem kapitalizmu kapitalisti nešto proizvode, ne plaćajući odgovarajuće ljudski rad, dok javni sektor, tj. država kao legitimni porezni sustav, praktički ne postoji! U diskontinuiranom kapitalizmu tajkuni ne mogu postojati bez struktura. Struktura je njihovo prirodno utočište. Paradoks je, dakle, kao i u razdoblju modernizacije – opet na djelu, samo što je njegov učinak manje dramski napet nego što je bio onaj koji je imao totalitarni korijen, jer se odvija u drugim ideološkim gabaritima i jer je ekonomska borba za preživljavanje otišla – u povijest.

Iz toga slijedi da ideološki aspekti samoupravne postmodernizacije danas u Hrvatskoj nisu tako opasni kao što su nekoć bili ideološki aspekti modernizacije. Oni, naime, nisu totalitarni nego vulgarni (prosti), jer povijesnu mijenu ne reguliraju kapacitetom nacionalnog i javnog interesa nego kapacitetom pluralnih samoupravnih interesa relegitimiranih kroz politički sustav. Tako se ekonomski algoritam poduzetničke "akumulacije" transvaluirao u samoupravni "oportunitizam".¹⁶ Zato dezindustrijalizacija nije projekt nacionalnog

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 3 (89),
STR. 359-378

POLJANEC-BORIĆ, S.:
OD PARADOKSALNE...

razvoja kroz tercijarizaciju i kvartarizaciju nacije, nego je "jednostavno" posao potrage za najboljim ponuđačem, ma što to značilo u uvjetima ratne ekonomije i odgođene integracije. Stoga valja reći da tranzicija u Hrvatskoj nije traumatična samo zbog rata i/ili deficitarnog etičkog standarda "zapadnih kapitalista" nego i zbog transvaluirane funkcije cilja i niskoga kompetencijskog kapaciteta – nacionalnih regulatora, koji – bez obzira na politički predznak koji svojim navikama prilažu – zapravo boluju od samoupravnoga sindroma.

POSTMODERNI RAZVOJ I PROBLEM ORIJENTACIJE

Još nedavno, 1984. godine, Kundera (1985.) nazvao je životno stanje Srednje Europe – tragedijom. Sjetimo li se, nakratko, njegove temeljne teze iz 1984. godine, ključno je imati na umu sljedeći odlomak: "Zemljopisna Europa (koja se pruža od Atlantika do Urala) uvijek je bila podijeljena na dvije pole što se razvijaju svaka za sebe: jednu vezanu za stari Rim i katoličku crkvu, drugu ukotvljenu u Bizantu i pravoslavnoj crkvi. Poslije 1945. granica između tih dviju Europa pomakla se nekoliko stotina kilometara na zapad, a nekoliko naroda koji su se uvijek držali Zapadom jednog se jutro probudilo i otkrilo da su sada na Istoku. Kao rezultat toga u Europi su se poslije rata razvila tri temeljna kruga: onaj Zapadne Europe, onaj Istočne Europe i, najzamršeniji, onaj dijela Europe zemljopisno smještenog u sredini – kulturno na Zapadu, a politički na Istoku. Protuslovlja Europe koju nazivam Srednjom pomažu nam da shvatimo zbog čega se tijekom posljednjih trideset i pet godina ondje koncentrirala drama Europe: velika mađarska pobuna 1956. i nakon nje krvavi masakr; praško proljeće i okupacija Čehoslovačke 1968.; pobune u Poljskoj 1956., 1968., 1970. i nedavnih godina. Glede dramatičnog sadržaja i povijesnog utjecaja, ništa od onog što se zbiva u 'zemljopisnoj Europi', na Zapadu ili na Istoku, ne može se usporediti s nizom pobuna u Srednjoj Europi. Svaka od njih imala je podršku gotovo svih žitelja. I, u svakom od tih slučajeva, režim se ne bi bio mogao braniti dulje od tri sata da ga nije podupirala Rusija. Ovako postavljeni, više ne možemo ono što se dogodilo u Pragu ili Varšavi smatrati bitno dramom Istočne Europe, sovjetskog bloka, komunizma: to je drama Zapada – jednog Zapada koji, otet, premješten i isprana mozga, unatoč svemu inzistira na obrani svog identiteta" (Kundera, 1985., 290-291).

Ono što u ovom odjeljku ne piše, a valja na ovom mjestu istaknuti, jest činjenica da su sva navedena gibanja koja su od 1956. do 1971. potresala zemlje Srednje Europe potresla i Hrvatsku. Tako je baštini zajedničkog, srednjoeuropskog sociokulturnog supstrata (usp. Gauss, 1994.; Cviić, 1997.) u novijoj povijesti pridodana i baština zajedničkoga disidentskog

iskustva, koja, međutim, čini se, nije bila međunarodno poznata do trenutka dok se nije oglasio Finkielkraut (1992.). Jer, znajući za onodobne događaje u Budimpešti i Pragu, kako drugačije tumačiti "Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika" (1967.) i Hrvatsko proljeće iz 1971., koji su duboko protresli ondašnju Hrvatsku? Danas, s povijesne distance, s manjom količinom emotivnoga pristupa koju donosi generacijski odmak, teško se oteti zaključku da se ovdje radi samo o još jednom u nizu srednjoeuropskih napora za – obranu identiteta.

Sam Finkielkraut, uostalom, o tome kaže: "... Postoje događaji koji ulaze u povijesno, i drugi, jednako snažni, jednako važni, koji ne služe nikomu i ničemu. Ulazak u veliku priču o narodima ovisi o sreći. Tako je, za našu spoznaju totalitarizma, Praško proljeće imalo odlučujuću važnost. Tri godine kasnije, sličan je pokret rođen u Zagrebu: potekao je iz građanske inicijative, te su ga, kao i u Pragu, pratili i štitili reformatori iz Partije. Kao i u Pragu, sjedinjavao je putem kulture političku reformu i ponovno osvajanje nacionalnog i istodobno europskog identiteta. Iskazivao se kroz isti san kao i u Češkoj, san o disanju punim plućima, i o de-provincijalizaciji. Pisci su u njemu imali središnju ulogu, a nasilno je prekinut kao i Praško proljeće. Kao i u Pragu, u Partiji su provedene čistke, glasnogovornici pobune pozatvarani su ili prisiljeni na odlazak u prognostvo, a Hrvatska je oštro i trajno normalizirana ... No, o tom Proljeću ne znamo ništa. Njegova slika nije u nas postala simbolom čuda obnove i njegova sloma u zemlji realnog socijalizma" (Finkielkraut, 1992., 30-31).

Dakle, usprkos 1967. godini, 1971. godini i 1991. godini, u Hrvatskoj je 2003. godine započeo, za sve srednjoeuropske zemlje osim Hrvatske, proces pridruživanja Europskoj uniji. To drugim riječima znači da je 2003. godine za sve srednjoeuropske zemlje, osim Hrvatske, došlo do strateškoga pomicanja od moskovske sfere utjecaja prema briselskoj sferi utjecaja. Zbog toga se, gledano kunderinskim očima, tragedija Srednje Europe, danas, unatoč vulgarnim aspektima razvoja do kojeg dolazi zbog manjka institucionalnoga kapaciteta na Istoku i dereguliranoga naleta "panekonomizma", čini – manjom. Naime, vulgarna se dezindustrijalizacija u Srednjoj Europi ipak nadomješta – integracijom. U Hrvatskoj se, međutim, u skladu sa samoupravnom tradicijom, ona nadomješta oportunističkom regulacijom.

Pritom različita brzina kojom Hrvatska, u odnosu na druge srednjoeuropske zemlje, ide prema Europskoj uniji stvara u Hrvatskoj posebnu vrstu nelagode, koja, čini se, samo pojačava nepoželjne učinke vulgarne postmodernizacije. Nelagoda proizlazi iz spoznaje da se vulgarna postmodernizacija trpi unatoč izostanku bilo kakve naknade, jer se zemlji umje-

sto Europe predlaže "Zapadni Balkan". Ovo se pojavljuje kao osobit problem prihvatiti li se spoznaja da je Hrvatska od 1991. do 1995. godine pokazala da je spremna umirati za "zajednicu srca" (Renan, 1882.) te je tako jasno iskazala želju da se konstituira kao nacija. Budući da nacija, između ostalog, podrazumijeva žudnju za (solidarnim) prepoznavanjem (njegovanjem) kulturnih dobara (Weber, 1999.), to se hrvatska želja da ostvari pravo na "samoodređenje" valja promatrati i kao posljednji kulturni napor, u prošlom stoljeću, da se prostor Srednje Europe rekonstruira u svojoj kulturnoj punini, dakle u biti svog identiteta.

Zbog toga se može zaključiti da je hrvatska borba za "zajednicu srca" stvorila državu kojoj se, međutim, nameću cenzusi za sklapanje političkih i ekonomskih saveza. Zemlja, dakle, ima pravo na samoodređenje, ali nema pravo na jednako sudjelovanje u europskom blagostanju (autentičnoj postmodernizaciji). Tako je Hrvatska, najjužnija srednjoeuropska "zajednica srca" (jer emocije su jedini razlog koje male srednjoeuropske zemlje čine, danas, međunarodnim činjenicama), izostavljena iz svoga funkcionalnog "krvotoka", s kojim dijeli istu povijesnu/kulturnu potrebu da se nacionalno osamostali, ali i – konvergentne tranzicijske ekonomske performanse (Centreurope, 2004.).

Činjenica, pak, da Hrvatska, primjerice u 2001. godini, pokazuje slične ekonomske rezultate kao druge srednjoeuropske zemlje koje nisu, u međuvremenu, imale rat na svom teritoriju, samo govori u prilog zaključku da je u Hrvatskoj sociokulturni kapital, za razliku od institucionalnoga, isti ili veći nego drugdje u Srednjoj Europi, jer je ekonomski rast u Hrvatskoj isti kao u usporedivom okruženju, usprkos ratu i izostanku solidarne pomoći. Neposredni rezultat ovog "izostavljanja" zemlje iz sustava europske solidarnosti jest umanjivanje nužne novčane pomoći,¹⁷ koje usporava institucionalnu prilagodbu društva autohtonim postmodernim tokovima i dekonstruiranje totalitarizma. Onemogućavanje, pak, reformi naslijeđenih (totalitarnih) hijerarhija i "katatoničnih" birokratskih navada smanjuje izgleda pojedinaca da žive slobodno.

Izmaknuta iz kadra Srednje Europe, Hrvatska je pomaknuta i iz kadra glavnoga toka postmoderne, pa se njezin samoupravni pravac dodatno komplicira, jer se konfuzija vulgarne dezindustrializacije pojačava konfuzijom međunarodne političke orijentacije.¹⁸ Ova, pak, dvostruka konfuzija nameće ljudima koji su netom izašli iz rata još jedno veliko iskušenje: izgraditi nacionalne institucije bez pomoći bogatih društava jednostavno zato što ova zemlja nije bila "dio plana proširenja", iako povijesno, sociokulturno i ekonomski racionalno ispunjava sve kriterije za "pristupanje". Tako 94% sta-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 3 (89),
STR. 359-378

POLJANEC-BORIĆ, S.:
OD PARADOKSALNE...

novništva koje je građanskim izborom podržalo nezavisnost "zajednice srca" od Jugoslavije plaća "izolacijski danak" zbog rata koji nisu ni pokrenuli ni željeli.

Za Hrvatsku se tako ponovo, po tko zna koji put u povijesti, otvara ciklus nacionalne borbe za gospodarski i politički identitet bez solidarnosti bogatoga Zapada. Odatle nelagoda u Hrvatskoj, odatle osjećaj da je zemlja izostavljena, odatle strah da će u Hrvatskoj oslobađanje od industrijske baštine uzeti veći danak kulturnom identitetu nego drugdje u Srednjoj Europi. Nelagodu, naime, stvara briga da će tek izboreno pravo na autonomni razvoj osporiti politikantski argumenti prepuni nepravde procjena.

LAKTAŠKA DRUŠTVENA STVARNOST

Integracijski deficit čini da se u Hrvatskoj postmodernim procesima još uvijek upravlja paradoksalnim (naslijeđenim) administrativnim aparatom, unatoč slomu modernizacijskoga paradoksa. Kako je ovaj naslijeđeni aparat iz povijesnih razloga po svom temeljnom kodu "samoupravni", on u strukturnom smislu istodobno predstavlja specifičnu zastarjelu geopolitičku inačicu "totalitarizma" i "jugoslavensku" administrativnu formulu "bratstva i jedinstva". Zbog toga se, u djelovanju naših institucija, ne prepoznaje načelo nepristranosti, tipično za racionalnu birokraciju bogatih država, ni načelo jednakomjernoga razvoja cijele zemlje, tipično za institucionalne sustave nacionalnih država. Naime, totalitarni korijeni "samoupravljanja" ne dopuštaju nepristranu distribuciju nagrada, dok, s druge strane, u osnovi zadružno "bratstvo" ne priznaje autoritet nacionalnog interesa.

Ovakav diskontinuirani korporativni *credo* naših nacionalnih institucija nekritično poistovjećuje pitanje kvalitete života s opsesijom potrošnje, pa se maksimiranje konzumiranja pretpostavlja maksimiranju blagostanja. Zbog toga se tajkuni cijene više nego znanstvenici, a putovi do vila na visokorentnim mjestima probijaju se brže nego što se u povijesnim jezgrama može organizirati pristojan odvoz komunalnog otpada.

U zemlji dolazi do jakoga polariziranja socijalne strukture, u vrijeme kad na Zapadu dominira "teorija održivosti", i skromnih stopa rasta od 1,5 do 3,5% na godinu. Tako se u Hrvatskoj pod patronatom tranzicijski legitimiranoga "pluralizma samoupravnih interesa" gradi ekonomska i institucionalna infrastruktura, koja je zapravo baštinom "modernih/industrijskih" stopa rasta od 6 do 10% na godinu. Modernistički progresivizam pogoduje koncentriranju razvojnih resursa u "samoupravne klanove", koji, između ostalog, potiču bujanje iracionalnih razvojnih projekata na račun na-

cionalno uravnotežena razvoja. Tako se deficit nacionalnoga transvaluira u populizam, pa se svaki samoupravni rentijerski sporazum poistovjećuje s nacionalnom integracijom. Zbog toga je, primjerice, moguće da se najbogatijim dijelom zemlje – Zagrebom – upravlja na temelju zemljačkih razvojnih vizija, dok se, istodobno, nemoć Zagrebačkoga sveučilišta da izabere rektora u tri pokušaja ne smatra krizom sustava.

Kako proces dezindustrializacije zbog prirode strateških resursa u zemlji inercijom usmjerava ekonomiju na niskoakumulativne djelatnosti – u slučaju Hrvatske na turizam, u zemlji se stvara posebna inačica postmoderne slike u kojoj se kvaliteta života transvaluira u apartmanizaciju obale. Ovo očito "žderanje krajolika" (Krippendorf, 1977.), koje svoj kontinentalni par, u novije doba, nalazi u projektima "garažizacije" povijesne jezgre glavnoga grada, govori o silini procesa vulgarizacije teritorija, na koji nema političkog odgovora! Stoga se čini da su apartmani uz more važniji od posla uz more, a garažni kapital važniji od sociokulturnoga kapitala, koji ćemo prenijeti novim generacijama naših sunarodnjaka.

Tako, u ritmu samoupravne postmodernizacije, nema vremena za (re)konstrukciju kulturnog identiteta u postmodernim kodovima, jer samoupravljači, rentijeri i potrošači nemaju potrebu da definiraju prostor "javnog" interesa u zemlji, odnosno nacionalnog interesa u međunarodnim odnosima. Na djelu je ozbiljan deficit u stvaranju društvenih pravila o stjecanju simboličnih i materijalnih nagrada, kao što su društveni status i financijska moć. A pravila su nužna za razvoj, jednostavno zato što će "alokacija pojedinačnog vremena i energije biti drugačija u okruženju u kojem su nagrade povezane s izvedbom nego u okruženju u kojem su nagrade određene drugim kriterijima" (Brennan, Buchanan, 2000.).

Može li se, stoga, razvojem zvati činjenica da na rubovima Zagreba, primjerice, niču trgovački centri, ali ne i tehnološki parkovi, na jadranskoj obali apartmani, ali ne i operativna bijela flota, ruralni prostori nepovratno i ubrzano gube stanovništvo, dok medijima dominira turbo folk elita, ili, u bolje razumljivom kodu – polusvijet?

Očito je stoga da u procesu jasno nedostaje kriterij "nagrade za učinak", odnosno načelo meritokracije. Problem je, dakle, u pravilima, odnosno u činjenici da pravila nema, jer samoupravna tijela mogu definirati "pluralizam samoupravnih interesa", ali ne mogu zamijeniti legitimitet hijerarhije koju proizvode nacionalne institucije i racionalnost nepristrane birokracije.

Samoupravna je postmodernizacija, dakle, iz perspektive i potrebe pojedinca, pripadnika hrvatskoga društva, promjena koja inducira – stjecanje privilegija i društvenoga statusa bez zasluga, ili – drukčije rečeno – proces koji inducira

laktašku društvenu strukturu. Pravo je pitanje, stoga, ima li danas uopće mogućnosti da se takvom procesu promijeni kvaliteta?

JE LI MIJENA BEZ OKVIRA INTEGRACIJA – TRAGEDIJA?

Doista, razložno je na ovom mjestu postaviti pitanje: ima li, u današnjoj tranzicijskoj Europi, pravoga razvoja bez integracija? I što je zapravo pravi razvoj? Je li to tek promjena u duhu vremena ili je to autonomna potreba bića da se iskaže u svojoj punini? Kad je, pak, u pitanju društvo, nužno je znati je li razvoj "prilagodba civilizacijskim mijenama" ili je razvoj "sposobnost stvaranja nacionalnih institucija za upravljanje civilizacijskim mijenama"? Sasvim je sigurno da će pravi odgovor biti na strani autonomije – i one osobne, i one društvene. Pravi je, dakle, razvoj nemoguće ostvariti bez autonomije. A što je potrebno da bi se ostvarila autonomija? Prije svega – sloboda.

Može li pak "polumoderno društvo" (Županov, 2001.), oblikovano u uvjetima paradoksalne modernizacije i "uređivano" dekadom i pol samoupravne postmodernizacije, razviti institucije koje omogućuju slobodu pojedinca i stvaralačku/razvojnu autonomiju bez solidarnosti Europske unije?

Odgovor na to se ne zna, jer nema povijesnoga primjera. Odgovor će se, naime, znati tek pošto se promotri slučaj na Hrvatskoj kao na kontrolnoj grupi. Na djelu je, dakle, novi eksperiment. Eksperiment koji se provodi usprkos činjenici da povijest pokazuje kako je poslijeratnoj Njemačkoj trebao Marshallov plan te da su postfrankistička Španjolska, a nakon nje i Portugal, doživjeli društveni oporavak i ekonomski uzlet tek pošto im je obilno pomogla tadašnja Europska ekonomska zajednica. Potom su, zbog približavanja Europi, golema sredstva pomoći upućena postkomunističkim zemljama: Češkoj, Mađarskoj, Poljskoj, čak i Slovačkoj, dok je Slovenija nezavisnost izborila gotovo bez rata. Sve su te zemlje doživjele razvojni uzlet tek kad im se naslijeđena, institucionalna piramida zamijenila, integraciji prilagođenim, institucionalnim rješenjima, koja su u ta društva unijela okvir za sveokliku zaštitu slobode i prava pojedinca.

Zbog toga je logičan odgovor na postavljeno pitanje o razvoju taj da on, u punom smislu te riječi, danas, u istočnoj Europi nije moguć bez okvira – europskih integracija. Ako je tome tako, Hrvatska je još u nekoj predrasvojnoj fazi. Ona se zasigurno mijenja, ali nije sasvim sigurno da se i razvija. Integracije u svom bitnom određenju nemaju nikakva smisla ako ne oslobađaju identitete i kolektivne i pojedinačne. Zbog toga što one to čine, mali ih narodi prihvaćaju s takvim žarom. Ondje gdje to čine, djeluju korisno, ondje gdje to pro-

puštaju, čine, ovisno o perspektivi, ili grijeh propusta ili oportunistički trošak. Stoga će, u slučaju Hrvatske, ovaj trošak platiti još jedna generacija kreativaca, s nadom da će se onima koji dolaze otvoriti prostor društvene slobode.

ZAKLJUČAK

Opravdano je zaključiti da gore pokazana "status quo" analiza otvara, *hic et nunc*, jedno autentično razvojno sociološko pitanje. Doista, kako bi, u sljedećoj generaciji, slobodno društvo mogla formirati statistička većina duhovno formirana u "vulgarnom" okruženju? Čini se opravdanim upozoriti na to da je to moguće jedino tako da se racionalnim postupkom odvoji "vulgarnost" od postmodernoga duha epohe na neopipljivom tkivu nacionalnoga javnog mišljenja. Zato je važno razumjeti da nove generacije naših sunarodnjaka apsorbiraju društvenu stvarnost izmijenjene geometrije epohe, u kojoj tragediju modernističkoga paradoksa u istočnoj Europi smjenjuje uspon umreženoga društva (Castells, 2000.) i zaplet integracijske mreže. A Mreža ipak nije Zid. Prije svega ona je – transparentna, pa se kroz nju lakše prolazi. Zato je, čak i u Hrvatskoj, kunderinska tragedija iza nas.

Smjena generacija utjecat će, s druge strane, na umanjivanje snage samoupravnoga sindroma. Ovo, pak, znači da dolazi vrijeme devulgarizacije postmoderne mijene. Ali važno je pritom razumjeti da je "postmodernizacija", a s njom i uspon umreženoga društva, bespogovorni sadržaj epohe. One nacije koje – s europskim integracijama ili bez njih – ne razumiju da takav sadržaj epohe u prvi plan stavlja pravo pojedinca na kvalitetu života neće moći stvoriti novu generaciju kreativaca sposobnu da afirmira sociokulturni kapital, tj. nacionalni identitet. Zbog toga je važno da samoupravnu fazu postmodernizacije zamijeni prosvijećeni oblik istoga procesa. Je li to u Hrvatskoj moguće, pokazat će se vrlo brzo.

BILJEŠKE

---

¹ Termin "paradoksalna modernizacija" preuzet je od Ivana Rogića, koji ga "paradigmatički" rabi da bi objasnio kontroverznu prirodu modernizacijskoga procesa koji se zbija od 1945. do 1990. u Hrvatskoj. To razdoblje Ivan Rogić naziva razdobljem "druge hrvatske modernizacije". Usporedi: Rogić, I. (2000.) *Tehnika i samostalnost*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.

² U ovom se radu poziva na četvrto izdanje knjige "The Affluent Society", koje je J. K. Galbraith objavio s novim, opširnijim, predgovorom.

³ Ovdje se, prije svega, misli na maltuzijansku tradiciju, koja problem manjka hrane za sve brojnije stanovništvo stavlja u središte svakoga klasičnog ekonomskog algoritma. Galbraith, naime, smatra da odatle proizlazi potreba da ekonomija neprestano raspravlja o

problemu "rijetkosti dobara" (*scarcity of goods*) i, sukladno tome, o problemu "proizvodnje" (*production*).

⁴ "Učinak prelijevanja" hrvatski je prijevod za ekonomski pojam poznat u engleskom jeziku kao "spill over effect". U hrvatskom i u engleskom u istom se značenju često rabi i pojam "eksternalija" (*externality*). Radi se o pojmu koji označuje pozitivnu ili negativnu akumulaciju ekonomskih čimbenika koja utječe na učinkovitost alokacije resursa (usp. Bannock, Baxter, Davis, 1998.).

⁵ Ovdje treba podsjetiti na to da je proces privatizacije javnih poduzeća te zatvaranje rudnika kao jednu od reformskih poluga dezindustrializacije prva započela i u cijelosti provela konzervativna vlada Margaret Thatcher u Velikoj Britaniji od 1979. do 1985. godine (usp. Bishop, Kay, Mayer, 1999.).

⁶ Načelno se može reći da se "mješovitom ekonomijom" smatraju one u kojima se poduzetničko ponašanje privatnog sektora može ograničiti javnom regulacijom (ekonomijom javnog sektora) kad to ponašanje dovede do tzv. propusta tržišta ili akumulacije negativnih eksternalija.

⁷ Britanski časopis "Economist", koji, između ostalog, izdaje i ediciju "Pocket World in Figures", od početka trećega tisućljeća donosi i podatke o tzv. "indeksu ljudskog razvoja" (*human development index*). Ovaj se indeks formira tako da se pokazateljima ekonomskoga blagostanja (BDP) pridodaju i pokazatelji "očekivane životne dobi" (*life expectancy*) i "pismenosti".

⁸ Diskontinuitet proizlazi iz činjenice da prostor između točaka nije bio posredovan ni privatnim ni javnim sektorom, tako da za njega (ljude na tom prostoru) zapravo nije bilo nadležnosti/odgovornosti.

⁹ "Javno" i "nacionalno" dva su usko povezana pojma. Naime, tek "nacija" koja se sociološki određuje kao prestižni oblik "društvene kohezije" uspijeva formulirati dva ključna politička pojma koji reguliraju "unutrašnji" i "vanjski" (međunarodni) život nacije, a to su: javni i nacionalni interes (usp. Weber, 1999.).

¹⁰ Građansko pravo ovdje u prvom redu znači pravo na privatno vlasništvo.

¹¹ Racionalno je pretpostaviti da je proces nenasilan, jer istodobno operira s golemom destruktivnom snagom i golemim viškovima dodane vrijednosti.

¹² Ovdje valja podsjetiti na to da se "integracijski proces" ponekad zove "europske integracije", a ponekad "povećanje" (*enlargement*) Europske unije.

¹³ Doista u rječnicima stranih riječi "vulgarno", osim "pučki", "narodno", znači i "jednostavno". U jezičnim sklopovima kao npr: "vulgarni materijalizam" ono označuje krajnje reducirano shvaćanje filozofije Karla Marxa. Na isti se način, u ovom tekstu, rabi pojam "vulgarna postmodernizacija", kako bi se tranzicija objasnila kao krajnje pojednostavnjeno shvaćanje postmoderne mijene.

¹⁴ "Nazadni industrijski duh" utemeljen je u Rogićevu modernizacijskom paradoksu označenom kao "industrializacija unazad".

¹⁵ Racionalno je pretpostaviti da se "oportunizam" kao vrijednosna orijentacija u tranzicijskoj Hrvatskoj može dovesti u vezu s "per-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 3 (89),
STR. 359-378

POLJANEC-BORIĆ, S.:
OD PARADOKSALNE...

spektivom ograničenog dobra", koju je, u sklopu "egalitarnog kompleksa", u svom radu iz 1969. opisao J. Županov (usp. Županov, J. Egalitarizam i industrijalizam, *Naše teme*, 14 (2): 237-296, 1969.). Naime, "perspektiva ograničenog dobra" može osim "filozofije jednakog želuca" izazvati i potrebu za "laktaštvom" pa i "grabežom" u uvjetima društvene krize.

¹⁶ U ovom se radu smatra da je "oportunistička regulacija" nužni institucionalni rezultat transvaluacije, koja je proizašla iz pojednostavnjenog (vulgariziranog) razumijevanja procesa "dezindustrijalizacije" i/ili "postmodernizacije". Bitan je sadržaj "oportunističke regulacije" *ad hoc* reguliranje potreba poslovnih subjekata, a ne *ex ante* reguliranje konkurentnosti industrija u kojima poslovni subjekti djeluju, jer je diskontinuitet regulacije, kao i potpuni izostanak uvida u institute "javnog" i "nacionalnog" interesa, sama srž samoupravnoga sindroma."

¹⁷ Edicija *Economista*: "Pocket World in Series" donosi u 2002. godini rang-listu najvećih primalaca bilateralne i multilateralne pomoći. Od ukupno 66 rangiranih zemalja, Bosna i Hercegovina nalazi se na 8. mjestu, Albanija na 25. mjestu, Rumunjska na 35. mjestu, Češka na 40. mjestu, Makedonija na 47. mjestu, Bugarska na 49. mjestu, a Mađarska na 52. mjestu. Hrvatska kao tranzicijska zemlja koja je u jeku tranzicije imala rat na svom teritoriju ne nalazi se na navedenom popisu!

¹⁸ S obzirom na to da se Hrvatima stalno nameće kompleks "nesposobnosti" za sudjelovanje u integracijskim procesima, građani osjećaju problem identifikacije međunarodnih prijatelja. Problem identifikiranja prijateljskih država proizvodi problem identifikiranja relevantnih političkih saveznika. Zbog toga Hrvatska još uvijek vodi aktivnu nesvrstanu politiku, iako je ekonomski i politički potpuno "svrstana" uz zapadne demokracije.

LITERATURA

Bannock, G., Baxter, R. E., Davis, E. (1998.), *Dictionary of Economics*, Penguin.

Bishop, M., Kay, J. i Mayer, D. (1999.), *Privatization and Economic Performance*, Oxford University Press, Oxford.

Brennan, G., Buchanan, J. M. (2000.), *The Reason of Rules, Constitutional Political Economy*, Liberty Fund, Inc.

Castells, M. (2000.), *Uspon umreženog društva*, Svezak I, II, III, Golden marketing, Zagreb.

Centreeurope, (2004.), *Yearly GDP growth in % 1990 – 2002* (Mimeo), <http://www.centreeurope.org/panoramagb> (03. 09. 2004.)

Cviic, K. (1997.), *Hrvatska i Srednja Europa*. U: Lj. Čučić (ur.), *Hrvatska i Europa*, Europski pokret Hrvatske, Zagreb.

Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika (1997.), Matica hrvatska, Zagreb.

Družić, I. (1998.), *Tržišno restrukturiranje i privatizacija hrvatskog gospodarstva*. U: I. Družić (ur.), *Hrvatsko gospodarstvo* (str. 117-132), Ekonomski fakultet i Politička kultura, Zagreb.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 3 (89),
STR. 359-378

POLJANEC-BORIĆ, S.:
OD PARADOKSALNE...

Economist (2002.), *Pocket World in Figures*, Profile Books Ltd., London.

Finkielkraut, A. (1992.), *Kako se to može biti Hrvat?*, Ceres, Zagreb.

Galbraith, J. K. (1984.), *The Affluent Society*, Penguin Books, London.

Gauss, M. (1994.), *Uništenje Srednje Europe*, Durieux, Zagreb.

Gellner, E. (1983.), *Nations and Nationalism*, Blackwell Publishing, Oxford.

Inglehart, R. (1997.), *Modernization and Postmodernization, Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey.

Krippendorf, J. (1977.), *Les dévoreurs de paysage. Le tourisme doit-il détruire les sites qui le font vivre?*, Editions 24 heures, Lausanne.

Kundera, M. (1985.), *Tragedija Srednje Europe, Gordogan*, 7 (17-18): 289-305.

Lytard, J-F. (1990.), *Postmoderna protumačena djeci*, August Cesarec, Zagreb.

Pine, J. D. i Gilmore, J. H. (1999.), *The Experience Economy: Work is Theatre&Every Business a Stage*, Harvard Business School Press, Boston, Mass.

Porter, M. E. (1998.), *Competitive Strategy, Techniques for Analyzing Industries and Competitors*, The Free Press, New York.

Renan, E. (1882.), *Qu'est-ce qu'une nation?* Conference faite en Sorbonne, le 11 mars 1882. <http://www.bmliseux.com/archives/nation01.htm>

Rogić, I. (2000.), *Tehnika i samostalnost*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.

Samuelson, P. A. i Nordhaus, W. D. (2001.), *Microeconomics*, Mcgraw-Hill Irwin, New York.

Schoepflin, G. (1993.), *Post-communism: The Search for a New Paradigm*. U: Ž. Puhovski, I. Prpić, D. Vojnić, *Politics and Economics of Transition*, Informator, Zagreb.

Stiglitz, J. E. (2000.), *Economics of the Public Sector*, W.W. Norton & Company, Inc. New York – London.

Weber, M. (1999.), *Vlast i politika*, Naklada Jesenski i Turk i Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb.

World Bank (2002.), *Transition, The First Ten Years, Analysis and Lessons from Eastern Europe and the Former Soviet Union*.

Županov, J. (1969.), *Egalitarizam i industrijalizam*, *Naše teme*, 14 (2): 237-296.

Županov, J. (2001.), *Industrijalizirajuća i dezindustrijalizirajuća elita u Hrvatskoj u drugoj polovici 20. stoljeća*. U: D. Čengić, I. Rogić (ur.), *Upravljačke elite i modernizacija*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb.

Županov, J. (2002.), *Od komunističkog pakla do divljeg kapitalizma*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 3 (89),
STR. 359-378

POLJANEC-BORIĆ, S.:
OD PARADOKSALNE...

From Paradoxical Modernization to Self-Managed Postmodernization: Discussion about the Development of Croatian Society

Saša POLJANEC-BORIĆ
Institute of Social Sciences Ivo Pilar, Zagreb

This paper explains characteristics of the contemporary Croatian society in the evolutionary perspective. Asserting the notion of "social change" as being distinct from the notion of "social development", the processes that have been bringing about change of social reality in Croatian society, since 1990 are labeled as "self-managed" postmodernization. Diachronic perspective suggests that the process of "self-managed" postmodernization is the consequence of changes produced in Croatian society during the 1945-1990 period. These changes, in turn, are labeled as paradoxical modernization (Rogić, 2000) as they have been centered on a totalitarian value core. At the same time, self-managed postmodernization is strengthened by the reality of postponed accession. "Self-managed" postmodernization is considered as suboptimal, from the social development perspective, for it affirms belated subjective values and is underpinned by the deficit regulatory capacity of national institutions. The above deficits induce further drainage of national sociocultural capital thus diminishing the ability of individuals to act freely.

Key words: change, development, sociocultural capital, modernization, postmodernization, paradox, self-management

Von paradoxer Modernisierung zur Postmodernisierung mit Selbstverwaltung: Erörterung zur zeitgenössischen Entwicklung der kroatischen Gesellschaft

Saša POLJANEC-BORIĆ
Ivo-Pilar-Institut für Gesellschaftswissenschaften, Zagreb

In der vorliegenden Arbeit werden die Merkmale der zeitgenössischen kroatischen Gesellschaft in der Entwicklungsperspektive gedeutet. Daher unterscheidet der Verfasser zwischen „gesellschaftlicher Entwicklung“ und „gesellschaftlichen Wandeln“, wobei Letztere in der Zeit nach 1990 in Kroatien soziologisch als „Selbstverwaltungs-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 3 (89),
STR. 359-378

POLJANEC-BORIĆ, S.:
OD PARADOKSALNE...

Postmodernisierung“ bestimmt werden. In diachronischer Sicht ist die von Selbstverwaltung bestimmte Postmodernisierung der verlängerte Prozess einer paradoxen Modernisierung (Rogić, 2000), die auf einem totalitären Wertesystem begründet wurde und die Entstehung einer neuen gesellschaftlichen Realität im Zeitraum von 1945 bis 1990 geprägt hat. Zugleich wird die Selbstverwaltungs-Postmodernisierung gestärkt durch die Realität einer „aufgeschobenen“ sozialen Integration. Es wird die These vertreten, dass der Prozess der von Selbstverwaltung geprägten Postmodernisierung entwicklungsmäßig suboptimal sei, da er sich auf der Affirmierung überholter subjektiver Werte und der mangelhaften Kapazität von Institutionen gründe, wodurch hohe Transaktionskosten in der kroatischen Gesellschaft entstehen. Somit werde die Entwicklung des nationalen soziokulturellen Kapitals negativ beeinflusst, was wiederum das Individuum in der Freiheit seines Wirkens einschränke.

Schlüsselwörter: Wandel, Entwicklung, soziokulturelles Kapital, Modernisierung, Paradox, Selbstverwaltung, Postmodernisierung